

121

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus XXXIV.
Fasciculus 2.

1986 FEB 04

CSEKA ERVIN

**A jogorvoslatok helye a büntető
eljárásban**

SZEGED
1985

Redigunt

ELEMÉR PÓLAY, ÖDÖN BOTH, LAJOS TÓTH

Edit

*Facultas Scientiarum Politicarum et Juridicarum Universitatis Szegediensis
de Attila József nominatae*

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkeszti

PÓLAY ELEMÉR, BOTH ÖDÖN, TÓTH LAJOS

Kiadja

*A Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
(Szeged, Lenin krt. 54.)*

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

1. A büntető eljárás feladatai és a jogorvoslatok

A jogorvoslatok jelentőségének felismeréséből, fogalmi körének, történeti és mai megjelenési formáinak változataiból leszűrhető tanulságok alapján felmerül a jogorvoslatok jogi szabályozásának általános kérdése. Vagyis az a kérdés, hogy az egész büntető eljárás szerves részét alkotó jogorvoslatoknak (panasz, fellebbezés, perújítás, törvényességi óvás, igazolás, kijavítás) milyen közvetlen szerepük van az eljárás elvi jelentőségű normáinak érvényesítésében: mi a viszony egyrészéről a jogorvoslatok, másrészt az eljárás feladatai, az eljárási alapelvek, az eljárás alapvető rendelkezései és az eljárási garanciák között; pontosabban: ez utóbbiaknak és a jogorvoslatoknak a jogi szabályozása között. E kérdésekre adandó válasz egyúttal meghatározza a jogorvoslatoknak a büntető eljárásban betöltött szerepét.

Előre lehet bocsátani, hogy a szocialista jogfelfogás szerint a jogorvoslatok szabályainak, mint részletszabályoknak tükrözniük kell az eljárás feladataiból folyó, a kiindulásként említett *átfogó és általánosabb érvényű* jogi elveket és normákat.¹ Ez utóbbiakhoz igazítva kell kidolgozni a jogorvoslatok összes szervezeti és eljárási szabályait, a köztük kétségtelenül meglevő sajátos, többé-kevésbé csak e jogintézményre jellemző elvi fontosságú rendelkezéseket. Ezek: a jogorvoslati jog és tartalma; a jogorvoslat tárgya, jogalapja; a jogorvoslatra jogosítottak; a jogorvoslati jog gyakorlása; a jogorvoslatok hatálya; a jogorvoslatok megvizsgálása; a jogorvoslati döntések és korlátaik (tényálláshoz kötöttség, súlyosítási tilalom). Mindezek mikénti jogi szabályozása alkotja a jogorvoslati rendszert, amely természetesen maga is fejlődhet, változhat, de azért mindig része marad az egész büntető eljárás ugyancsak fejlődő, változó rendszerének.

A büntető eljárás alapvető *feladata* a büntetőjog normáinak érvényre juttatása a szocialista törvényesség és az igazság megvalósítása alapján. Az eljárás minden szakaszában irányadó ezeknek a követelményeknek a szerepe, illetőleg rendszertani helye az irodalomban olykor vitatott; egyes felfogások szerint ezek nem feladatai, hanem alapelvei az eljárásnak.² E terminológiai,

¹ Erre rámutat: Nagy Lajos: Fellebbezés a büntetőperben. Budapest, 1960. 51., 73., Móra Mihály—Kocsis Mihály: A magyar büntető eljárási jog. Budapest, 1961. 401. o.

² A hazai eljárásjogi irodalomban a szocialista törvényesség és az igazság megvalósítását általában az eljárás feladatának tekintik; így Szabóné Nagy Teréz: A büntető eljárási rendszer alapjai. Budapest, 1966. 978. o., uő (szerk.) Magyar büntető eljárási jog. Egységes jegyzet I—II. 1982. I. 28—34., 87—88. o., Jászai De-

illetőleg részben fogalmi problematika a most tárgyalt szempontból nem elsődleges jelentőségű. Az alapvető az, a szocialista törvényesség és az igazság megvalósítása, mint követelmények, akár feladatként, akár alapelvekként fogjuk fel őket, az eljárás minden szakaszában irányadók, sőt azoknak a jogorvoslati eljárásban kiemelt szerepük van. Elsődlegesen ugyanis ezek érvényesülésének vagy sérelmének kérdését kell vizsgálni és tisztázni a jogorvoslattal *támadott határozatokkal* (eljárási cselekményekkel, intézkedésekkel, vagy azok elmulasztásával) kapcsolatban; de ugyanúgy középponti követelmény mindezek megvalósítása magában a *jogorvoslati eljárásban* és a jogorvoslatok elbírálásának eredményeként hozott döntésben.

Az alapvető feladatoknak az eljárás valamennyi szakaszában, így a jogorvoslati eljárásban is fennálló lényegi azonossága azonban nem zárja ki, sőt feltételezi a feladat eléréséhez legalkalmasabb eszközök kiválasztását, a jogorvoslati eljárás *sajátos szabályozását*. Ez nemcsak szervezeti eltérésekben (pl. a jogorvoslati hatóságok felépítése, tagjaik általában magasabb szakmai felkészültsége, szélesebb körű tapasztalata stb.) nyilvánulhat meg, hanem a jogorvoslati eljárás szerkezetének és módozatainak speciális szabályozásában is. Egyáltalán nem biztos pl., hogy a másodfokú bíróságnak pontosan ugyanolyan jogkörrel kell rendelkeznie a jogorvoslat elbírálásánál, mint az első fokú bíróságnak az ügy érdemi eldöntésénél (így: bizonyításfelvétel, a ténykérdés teljes újraelbírálása stb.) Az eljárás valamiféle ismétlése, megkettőzése helyett inkább célravezető a jogorvoslati hatóságok *felülbírálati jellegű* eljárásának megvalósítása. A Be 137. §-ának idevonatkozó indoklása ki is mondja: a másodfokú bíróság nem bírálja el újra egy ügyet, hanem annak az első fokú elbírálását csupán felülbírálja. Az esküdtbíróági vagy a népbíróági (ülnekök közreműködésével ítélkező bíróági) eljárásban a jogorvoslati fórum jogkörében a kasszációs megoldás alap gondolata éppen az, hogy a helyes fellebbezési ítéletkezés garanciája a törvényességnek inkább formai (nem formális), mint érdemi ellenőrzésében van; ezért nem megváltoztatási, hanem megsemmisítési jogkörrel helyes a jogorvoslati fórumot felruházni.³

zső (szerk.): A büntető eljárás kommentárja. I—II. Budapest, 1967. I. 20—22. o.; továbbá: *Névai László*: Magyar törvénykezési szervezeti jog. Budapest, 1961. 51. o. Ugyanakkor a *Móra—Kocsis* tankönyv (99., 103. o.) alapelveknek fogja fel azokat és a jogelmélet részéről is hangoztatják, elsősorban a szocialista törvényességnek, magát a jogrendszert is meghatározó alapelvi jelentőségét (*Szabó Imre*: A szocialista jog. Budapest, 1963. 92. o.). A szovjet processzualista szerzők egy része (*Cselcov, M. A.*: A szovjet büntető eljárás. Budapest, 1954. 60. o., *Kucova, E. F.*: A szovjet kasszáció, mint az igazságszolgáltatás törvényességének biztosítója. Budapest, 1960. 107. o.) szerint is e kategóriák alapelvei a büntető eljárásnak. L. továbbá e követelményekre az eljárás valamennyi, így jogorvoslati szakaszára nézve is: *Kucova, E.*: Az igazság megállapítása a nyomozó és a bírósági szervek feladata. Vesztnik Mosztovszkogo Universitera (Moszkva), 1962. évi 2. sz., *Zajcsuk, V.*: A törvényesség a bírósági munka alapja. Radjanszke pravo (Kijev) 1973. évi 1. sz. A nyugati irodalomból az eljárási szakaszok közös feladataira: *Borghese, S.*: *Sozioni di procedura penale*. Milano, 1972.

³ Innen van a kasszációs fellebbezési rendszer ma már csaknem két évszázados térhódításának — ha nem is egyeduralmának — magyarázata; így, kialakulástól kezdve, a szocialista jogokban és szakirodalomban is. Ezen nem változtatnak egyes szerzők (pl. *Cselcov* i. m. 1954. 312. o., *Sztrogovics, M. Sz.*: Kursz szovjetszkogo ugolovnovo processze. Moszkva, 1958. 479. o.) terminológiai fenntartásai a „semmisítő” eljárással kapcsolatban. Nyugati szerzők (*Dahs, H.*: Die Revision im Strafprozess. München, 1980. 1. o., *Roxin, C.*: Strafverfahrensrecht. 18. kiad., München, 1983. 315. o.), szerint a kasszáció azért „igazi” jogorvoslat, mert csakis a felülvizsgálható (revisibil) kérdésekkel, azaz a jogkérdéssel foglalkozik.

A mai modern, így a szocialista büntető eljárási kódexek is sok más korrekívummal egészítették ki a jogorvoslatok fejlődésének történeti koncepcióit, de csaknem teljesen egyeznek abban, hogy a jogorvoslati eljárásban *sajátos* feladatokat kell meghatározni, éppen azért, hogy a büntető eljárás közös feladatait minél hatékonyabban lehessen megvalósítani.

2. Az eljárási alapelvek érvényesülése a jogorvoslati eljárásban

A büntető eljárásnak többé-kevésbé minden jogrendszerben, de különösen a szocialista kódexekben kifejlődött *alapelvei* általában az egész eljárásban érvényesülnek ugyan, mégis az eljárás egyes szakaszaiban nem egyforma intenzitással, illetőleg nem a maguk teljességében (pl. a nyomozásban a közvetlenség korlátozottabban, a nyilvánosság csak a nyomozás befejezésénél ún. ügyfélnyilvánosság formájában stb.) Akár a rendes, akár a rendkívüli jogorvoslati eljárásban, avagy az egyéb jogorvoslatok körében (panasz a nyomozás során; különleges eljárások a jogerő után stb.) az egyes eljárási alapelvek hatályosulása részben eltérő, részben sajátos az első fokú eljáráséhoz képest. Mindamellet az alapelvek többsége, változatlanul vagy bizonyos módosulásokkal, érvényesül a jogorvoslati eljárásban is.⁴

a) A büntető eljárási jog tudományában elfogadott az eljárási alapelveknek szervezeti és működési alapelvek szerinti csoportosítása. A *szervezeti alapelveket* (a bírák választása és visszahívhatósága, társas bíráskodás, népi ülnökök részvétele, bírói függetlenség stb.) a tételes eljárási törvények általában nem tartalmazzák, minthogy azok az államjog körébe tartoznak, mint az állam igazságszolgáltatási tevékenységének meghatározói. Mégis említést kell tenni legalábbis kettőről a jogorvoslatok vonatkozásában. Az egyik az, hogy a rendes jogorvoslati eljárásban a másodfokú bíróság — mintegy kivételképp az általános elv alól — *népi ülnökök részvétele nélkül* ítélezik és a Legfelsőbb Bíróság is így határoz a törvényességi óvás tárgyában. Hasonló a jogorvoslati bíróságok összetétele a burzsoá államokban is, vagyis kizárólag hivatasos bírákból álló.⁵ Ennek oka a fellebbviteli bíróságokon eldöntendő kérdések túlnyomórészt jogi jellege. A másik sajátosság az, hogy viszont a *társasbíráskodás* elve alól a jogorvoslati eljárásban — ellentétben a kisebb (vétési) ügyek első fokú egyesbírói elintézési lehetőségével — kivétel általában már nem érvényesül. Mégis van kivétel a társbíráskodás elve alól a különleges eljárásokban, amelyek között egyesek jogorvoslati jellegűek. (Pl. a magyar Be-ben utólagos helyesbítések a feltételes szabadságrabocsátással, a büntetvégrehajtási fokozat megállapításával kapcsolatban stb.) és amelyekben a hazai jog szerint egyesbíró jár el (Be 356. § (2) bekezdés c) pont).

⁴ Általában az eljárási alapelvek jelentőségét a jogorvoslati eljárásban az irodalomban inkább csak hangsúlyozzák, de kevésbé bocsátkoznak érvényesülésük problémáiba. L. érintőleg: Nagy L. i. m. 71., 75., 83. o., Móra—Kocsis i. m. 411. o., Cselcov i. m. 311. o.

⁵ Egyes országokban a fellebbviteli bíróság (pl. az NSZK-ban a kisebb ügyekben a törvényszék) tanácsában, ha ténykérdésben is dönt és ezért tárgyaláson jár el, nem szakképzett bírák, ülnökök stb. is részt vesznek; az ügyek többségét azonban tanácsülésben, csak jogkérdésben döntve, kizárólag hatáson bírákból álló tanács intézi el; vö. Erdész László (összeáll.): Egyes tőkés országok rendes bíróságainak szervezete. Budapest, 1973. 23. o. Hasonló bifurkáció érvényesül a másodfok szervezetében a jugoszláv eljárási jogban (1976. évi kódex 23. szakasz [2] bek.).

b) Ami a *működési alapelveket*⁶ illeti, mindenekelőtt természetesen a *jogorvoslati jogosultság* alapelvének⁷ van — kell hogy legyen — meghatározó jelentősége a jogorvoslatok részletszabályozására. Ennek a fontos eljárási alapelvnek többé-kevésbé a burzsoá jogok is, a szocialista eljárási jogok pedig maradéktalanul megfelelnek, mivel a jogorvoslati jog biztosítása a hatóság határozatai, intézkedései ellen a főszabály és e jog korlátozása — egészen szűk körű — kivétel (nem-érdemi és eljárási jogokat nem érintő esetekben). Általában igen széles a jogorvoslati jog tartalma, valamint a jogorvoslatra jogosítottak köre is, elsősorban az eljárás bírói szakaszában. Közvéleményekben a sértett jogorvoslati jogosultságának a kérdése nem egyformán megoldott. (Pl. a szovjet jog szerint a sértettnek önálló és teljes tartalmú fellebezési joga van, ugyanakkor a többi szocialista jogok, így a miénk is, csak magánfél vagy magánvádló minőségében biztosítják a sértett jogorvoslati jogát.)

A jogorvoslati jogosultság alapelvének általános hatályosulása azt jelenti, hogy nemcsak a bírói eljárásban, a perben, hanem annak előkészítő szakaszában, a *nyomozás során* is biztosítva van a jogorvoslati jog. A szocialista jogokban a nyomozás során hozott határozatok és tett intézkedések elleni panaszjog má már teljesen általánosnak tekinthető. Az utóbbi évtizedekben a burzsoá kódexekben is kibővült ez a jog, korábban csak a nyomozó szerv (vizsgálóbíró) bizonyos intézkedései, illetőleg egyes határozatai (kényszerintézkedések stb.) ellen volt megengedve.⁸

De a *jogerő után* igénybevehető rendkívüli jogorvoslatok is mindinkább szerves részei már a jogorvoslatok intézményrendszerének. Nem kívánatos ugyan, hogy a rendkívüli jogorvoslatok a jogerő előtt igénybevehető rendes jogorvoslatokkal azonos gyakorisággal forduljanak elő, de már régen nem tartható a jogerős ítéletet „tabu”-nak tekintő felfogás sem,⁹ amely még az újabb tények jogmódosító hatását jelző *perújítás* (újrafelvétel) jogosultságát is alig ismerte el. (A perújítás kegyelmi jogszerű intézményként működött egészen a 18. század végéig a francia jogban is).¹⁰ Ma már a perújítás indokoltságának elismerése általános, de a jogerős ítélet bizonyos fogyatékosságainak ténybeli novumok nélkül is lehetséges orvoslása — a különféle terminológiai változatokban ismert: *törvényességi óvás* intézménye — csak a szocialista jogokban van széles körben elterjedve. A francia jog, amelynek alkotása, ma is őrzi ezt az intézményt továbbfejlesztett formában (1958. évi kódex 567. cikk) és ismeri az osztrák jog is, de nem honosodott meg a régi

⁶ A büntető eljárás működési alelveinek a hazai és külföldi, régebbi és újabb szakirodalomban teljesen feldolgozott témakörében 1. a sokkal kevésbé kimunkált jogorvoslati összefüggésekre: *Haber, J.: A büntető eljárás alelvei a büntető eljárási törvény tervezetében. Panstwo i Prawo (Warszawa) 1969. évi 2. sz., Kuzmik, O.: Az objektív igazság megállapítása és a bírói függetlenség a büntető fellebezési eljárásban. Pravny Obzor (Bratislava) 1969. évi 9. sz.*

⁷ Az átfogó művek, tankönyvek idevágó részein kívül jelentős monográfia: *Stachowiak, I.: Funkcje zasady skargowosci w polskim procesie karnym. Poznan, 1975.*

⁸ Pl. a régi hazai jogunkban a nyomozás megszüntetése vagy befejezése ellen már nem volt jogorvoslatnak helye (1896. évi XXXIII. tv. 101. § [3] bek.).

⁹ „L'autorité de la chose jugée est plus forte que la vérité même”.

¹⁰ Hírhedt formája a „lettre de revision”, a király által különböző befolyásos személyeknek adományozott okirat volt, amellyel tetszés szerint lehetett a jogerős bíról. határozatokat érvényteleníteni ténybeli novum hiányában is.

német jogban és az NSZK mai jogában sem, s az olasz eljárási kódex is csak szűk körben, a katonai büntető eljárásban engedi érvényesülni.

A *hivatalból való eljárás* elve alapvetően érvényesül, jóllehet több vonatkozásban is sajátos megnyilvánulási módok szerint, a jogorvoslati eljárásban. Noha a jogorvoslat használata rendszerint feltétele a jogorvoslati eljárás megindulásának, ugyanakkor vannak kérelem nélkül, hivatalból — vagy hivatalból is — hatályosuló jogorvoslati eszközök (pl. egyes különleges eljárások; ügyészi nyomozás felügyelet; kijavítás). De a kérelemre induló jogorvoslati eljárásban is az egyes eljárási cselekményeket a bíróság hivatalból végzi; pl. a másodfokú bíróság hivatalból rendelhet el bizonyítást; a perújítás hivatalból kiterjeszkedhet a perújítási indítványban nem szereplő körülményekre is; a terhelt terhére elrendelt perújítási eljárásban lehetséges — mintegy hivatalból — a javára való érdemi döntés stb. A hivatalból való eljárás elvének legpregnansabb megnyilvánulása: a *fellebbviteli felülbírálatnak* — a szocialista jogokban szinte kivétel nélkül — a fellebbezés tartalmától nem függő teljesítése, sőt ez vonatkozik túlnyomórészt a döntésre is (bár a tényálláshoz kötöttség és a súlyosítási tilalom által korlátozottan). Egyes jogorvoslati rendszerekben, amelyekben általában a fellebbezés keretei között történik a felülbírálat, hivatalból figyelembe veendő semmisségi okok is vannak.¹¹

Viszont a *törvényességi óvás* elbírálásánál hazai jogunkban (Be 287. §) *hivatalból nem lehet* kiterjeszkedni az alapügyben esetleg észlelt olyan törvénysértésre, amely nem volt óvás tárgya. Az óváshoz kötöttségnek ezt a szabályát a külföldi szocialista jogok általában nem tartalmazzák, noha az inkább megfelel a jogerő után hatályosuló — rendkívüli — jogorvoslat rendelkezésének, amelynél nem az óvást elbíráló, hanem az óvást emelő szerv jogosult a jogerő feloldására.

Az *ártatlanság védelme*, az anyanyelv szabad használatának elve, a tárgyalás nyilvánossága ugyanúgy hatályosul az eljárás jogorvoslati, mint bármely más szakában.

Az *ártatlanság védelme* sokszor éppen a jogorvoslati eljárásban, magát a jogorvoslatot illetően vitatott; ebből folyóan a bizonyítás terhe a jogorvoslati hatóságokra is hárul, ami abban is megmutatkozik, hogy pl. a bizonyításnak hivatalból való elrendelésére jogosult másodfokú bíróság is hozhat — a tényálláshoz kötöttség ellenére — felmentő döntést bizonyítottság hiányában akkor, ha a bűnösségnek első fokon történt megállapítását nem találja ténybelileg megalapozottnak. De még a csakis jogkérdésekkel foglalkozó harmadfokú (kasszációs) bíróságok¹² sem építhetnek a „bűnösség vélelmére” a tényálláshoz kötöttségre hivatkozással, mert a ténykérdés *alapvetően* hibás megoldása szükségszerűen tükröződik az eljárási jogszabályok — helytelen — alkalmazásában, amit pedig már a kasszációs bíróság is felülvizsgál.¹³

¹¹ Ilyen a felülbírálati rendszer általában a burzsoá jogokban, de hasonló a lengyel (1969. évi törvény 382., 385., 388–389. cikk) és a jugoszláv (1976. évi törvény 376. szakasz) kódexé is.

¹² Ezek a nyugati jogrendszerekben a legsúlyosabb bűncselekmények miatti (első fokon az esküdtbírók hatáskörébe tartozó) ügyekben másodfokon, az egyéb ügyekben harmadfokon ítéleznek; a jugoszláv jogban (1976. évi kódex 391. szakasz) kivételesen súlyos ügyekben jár el harmadfokú bíróság.

¹³ Pl. 1877. évi (többször módosított) NSZK-kódex 353. §. Vö. *Dahs, H.*: Revi-

A jogorvoslati bíróságok tárgyalásának *nyilvánosságára* ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint az első fokú bíróságokéira. Közvetve sértheti a nyilvánosság eljárási alapelvét az olyan jogorvoslati rendszer, amely túlzottan sok esetben engedi meg a jogorvoslati elbírálását *tárgyaláson kívül* (tanácsülésen, zárt ülésen stb.) Hazai jogunk hatályos megoldásából az az elvi álláspont tűnik ki, hogy a fellebbezés elintézésének alapvető formája: a tárgyalás; ehhez képest a nem nyilvános elintézési forma (a tanácsülés) csak kiegészítő jellegűnek tekinthető, ami egyébként a gyakorlatban is megnyilvánul.

Az *anyanyelv szabad használatának* elvéből következik, hogy pl. a tolmács igénybevételére vonatkozó rendelkezéseket nem lehet „megszorítólag” alkalmazni arra hivatkozással, hogy a fellebbezési eljárás sajátos, „felülvizsgálati” természetű. Ez ugyanis nem ok az eljárás résztvevőit általánosan, bármely eljárási szakban megillető jogositványok korlátozására.

A *védelem* alapelveinek a jelentősége a jogorvoslati eljárásban még fokozottabb.¹⁴ Hazai jogunk szerint a védőnek önálló fellebbezési joga van; kötelező védelem esetén a védő távolléte a tárgyalásról: abszolút hatályon kívül helyezési ok; a védelmi jogok korlátozása a tárgyaláson: relatív hatályon kívül helyezési ok.¹⁵ A törvényességi óvás folytán a Legfelsőbb Bíróságon tartott ülésen a védő jelenléte nemcsak akkor kötelező, ha az alapügyben a részvétele kötelező volt, hanem akkor is, ha az óvást az elítélt terhére jelentették be. (Be 288. § [3] bek.).

Viszont néhány eljárási alapelv: *szóbeliség, közvetlenség, bizonyítékok szabad értékelése, kontradiktórius elv* még a bíróság előtti jogorvoslati eljárásban is bizonyos korlátozással, ahhoz igazodóan érvényesül, amint azt a jogorvoslati eljárás rendeltetése és sajátosságai megkívánják. Ezeknek az alapelveknek ugyanis döntően a bizonyítás lefolytatása során van szerepük, ámde bizonyításnak számos jogorvoslati eljárásban egyáltalán nincs (pl. a kasszációs rendszerben a fellebbezési bíróságon; a törvényességi óvás elbírálásánál a Legfelsőbb Bíróságon), avagy csak korlátozottan van helye (nálunk a másodfokú eljárásban: Be 240. §). Iratok alapján dönt a bíróság a perújítás megengedhetőségének kérdésében, noha perújítási nyomozást is elrendelhet (Be 278. § [2] bek.). A bizonyításnak ez a korlátozott lehetősége van meg pl. a magyar Be-ben a különleges eljárásokban is. (Be 356. § [2] bek. d) pont).

Mindamellet a kontradiktórius elv és ezzel szoros összefüggésben a szóbeliség és a közvetlenség elve törés nélkül érvényesül a legfontosabb *rendes* jogorvoslati eljárásokban, a fellebbezési bíróság tárgyalásain, elsősorban bizonyításfelvétel esetén, de ugyanúgy a jelentős *rendkívüli* jogorvoslati eljárásban, a perújítási tárgyaláson.

sion im Strafprozess, München, 1980. 181—182., Roxin, C.: Strafverfahrensrecht. 18. kiad. München, 1983. 328—331. o.

¹⁴ Vö. közvetlenül erre: Szoszon, E.: A védelem a büntető fellebbezési eljárásban. Szovjetszkaja Juszticsija (Moszkva) 1974. évi 4. sz.

¹⁵ Vö. Be 242. § II. c., pont, 250. § II. d, pont, 261. § (1) bek. Hasonló a szocialista kódexek szabályozása is.

3. Az eljárási törvény alapvető és egyes részlet-rendelkezései a jogorvoslatok összefüggéseiben

Az alapelveken kívül is vannak az eljárásnak olyan — közös — *alapvető rendelkezései*, amelyek ugyancsak érvényesülnek az eljárás minden szakában. Ehhez képest a jogorvoslati eljárás jogi szabályozásában és gyakorlatában ezekre az alapvető eljárási rendelkezésekre is figyelemmel kell lenni. Így a hazai kódex az eljárás alapvető rendelkezései között szabályozza (Be 12—15. §): a büntető eljárás megindításának alapját; a büntető eljárás általános akadályait; a büntetőjogi felelősség önálló elbírálását; a büntető eljárási törvény hatályát. Végül figyelembe jönnek a jogorvoslatok összefüggéseiben az eljárásnak egyéb, általános rendeltetésű *részlet-rendelkezései* is.

a) Az általános rendelkezések közül az *eljárás megindításáról* szóló elvi tartalmú szabályozás a nyomozás során a panasz-eljárásban kap jelentőséget. Az egyes nyomozási, különösen a kényszercelemeknek törvényességének *hivatalból* vagy *panaszra* való ügyészi felügyeleti felülbírlatánál, avagy a gyanúsítottkénti kihallgatás, illetőleg később, a nyomozás befejezése törvényi feltételeinek értékelésénél fontos ellenőrzési, és ha szükséges, jogorvoslati feladatok vannak. Az ezekben való állásfoglalás kialakításánál messzemenően szem előtt kell tartani a büntető eljárás megindítására vonatkozó azt az alapvető rendelkezést is, hogy büntető eljárásnak csak a törvényben meghatározott feltételek alapján, bűncselekmény alapos gyanúja esetén és csak az ellen van helye, akit bűncselekmény alapos gyanúja terhel. (Be 12. § [1] bek.).

De ugyanúgy az *eljárás általános érvényű akadályai* (Be 13. §: a bűncselekmény hiánya; a bűncselekmény bizonyításának hiánya; büntethetőséget kizáró vagy megszüntető okok; ítélt dolog) eligazító tartalmúak, miként az eljárás minden szakaszában, a jogorvoslati eljárásban is. Már a *nyomozás elrendelése vagy megtagadása* kérdésében való állásfoglalásnál, majd folyamatosan a nyomozás alatt, a bizonyítékok összegyűjtése és értékelése során figyelemmel kell lenni az eljárás esetleges akadályaira. Ha ezekkel kapcsolatban a megfelelő következmények levonása a nyomozási határozatokban elmarad, a mulasztást pótolni, a törvénysértéseket orvosolni a *panasz-eljárásban*, illetőleg a hivatalból teljesítendő és jogorvoslati feladatokat is betöltő *ügyészi nyomozási törvényességi felügyelet* gyakorlása során kell. Ugyanez a „jogorvoslásra is kész” szemlélet kell hogy áthassa a vádemelés vagy a nyomozás egyéb módon való lezárása (megszüntetés, felfüggesztés) kérdésében való ügyészi állásfoglalást.

De a *tárgyalás bírói előkészítésének* egész rendszerében, az ennek keretében hozható konkrét határozatokban is tükröződniök kell a jogorvoslati jellegnek. Ebben az eljárási szakaszban a cél elsősorban az, hogy a vád megalapozottságát és törvényességét ellenőrizzék, s az esetlegesen hibás nyomozási, ügyészi döntések korrigálása után megfelelő irányban haladjon előre az eljárás, avagy ellenkezőleg, ha annak törvényi akadálya van, ne kerüljön sor tárgyalásra. A tárgyalás-előkészítés jogorvoslati funkciója tehát: az előforduló alaptalan vádemelések által teremtett „*törvénysértő helyzet*” kiküszöbölése a szükségesnek mutatókozó határozatok (eljárás-megszüntetés, pótnyomozás elrendelése stb.) meghozatalával. Ezt a feladatot a szocialista jogokban — különféle eljárási formák mellett — általában az ítélobíróóság teljesíti, míg egyes nyugati jogrendszerekben, főleg a jelentősebb ügyekben, a csakis ezzel a rendeltetéssel működő vádzsűri vagy vádtanács.

A bírósági tárgyalás pedig, noha kizárólagos és önálló feladata a büntetőjogi felelősség érdemi elbírálása, ezt éppen a vád minden oldalú, a tényállás és az eljárási szabályok (esetleges akadályok) megvizsgálására is kiterjedő, sajátos ellenőrző tevékenységével, illetőleg azzal is teljesíti. Természetesen ezáltal az első fokú tárgyalás egyáltalán nem alakul át valamiféle ellenőrzési, felügyeleti, jogorvoslati intézménnyé, még akkor sem, ha maga az egész büntető igazságszolgáltatás — bizonyos értelemben — egyenlőnek tekinthető a jogorvoslás fogalmával: a bűncselekmény által a társadalmat, illetőleg a sértettet ért jogsérelem orvoslása az állam erre szolgáló hatalmi eszközeivel. (Jogorvoslás *anyagi jogi* értelemben).

De egészen nyilvánvalóan — és pedig már *eljárásjogi* értelemben vett — ellenőrzési funkciót gyakorol a bíróság a *rendes* vagy *rendkívül* jogorvoslati eljárásokban, amelyekben a felelősségrevonást tárgytalanná tevő jelentősége van az esetleges eljárási akadályok észlelésének; ezek ugyanis közvetlen jogorvoslási aktus (a határozat teljes vagy részleges megváltoztatása, hatályon kívül helyezése stb.) kiváltói lehetnek.

Míndezekből kitűnik, hogy a büntető eljárás megindítása, valamint a büntető eljárás akadályai törvényi szabályozásának,¹⁶ mint a büntető eljárás alapvető rendelkezéseinek (és természetesen a büntetőjogi *felelősség önálló elbírálására* és a büntető eljárási *törvény hatályára* vonatkozó — itt most nem elemezhető — szabályoknak is, Be 14—15. §) nagyon is szoros és elvi jellegű a kapcsolódása a jogorvoslati szabályokkal és azok gyakorlati alkalmazásával.

b) A jogorvoslatokat, azok érvényesítését, a kapcsolatos eljárást és a jogorvoslatok elbírálását érintő szabályok kialakításánál szem előtt kell tartani a büntető eljárásnak — az eljárási alapelveken és alapvető rendelkezéseken kívüli — azokat az *egyéb rendelkezéseit*, amelyek, általános tartalmuknál fogva, több-kevesebb eltéréssel célszerűen alkalmazhatók a jogorvoslati eljárásban is. Tekintettel arra, hogy az — akármilyen fajta — jogorvoslattal kapcsolatos eljárás a büntető eljárásnak, mint egységes egésznek a része, a hatóság szervezetére, összetételére, hatáskörére, illetékességére; az eljárásban résztvevő személyekre, ezek jogaira és kötelességeire; a bizonyítás alapkérdéseire; különösen pedig a bírósági eljárásra és az első fokú tárgyalásra vonatkozó szabályok — sajátosságokkal, törvényen alapuló (pl. a másodfokú bíróságok szervezete, összetétele, a bizonyítás lehetősége stb.), vagy értelem szerű módosulásokkal — érvényesek a rendes és a rendkívüli jogorvoslati eljárásokra egyaránt, sőt, további eltérésekkel (Be 356 §), a jogerő után lefolytatható egyes különleges, jogorvoslati jellegű eljárásokra is.

Az *általános* tartalmú, illetőleg a jogorvoslatokat érintő, *speciális* rendeltetésű eljárási szabályoknak a valóságban is fennálló kapcsolódása olykor lehetővé teszi a jogorvoslati (speciális) jogszabályi rendelkezéseknek az *utaló jellegű* normaszervezet szerinti szövegezést,¹⁷ ami a tételes jogorvoslati joganyag tömörítési lehetőségének előnyével is jár. Így pl. a Be-nek a másod-

¹⁶ A nyomozásnak (előzetes vizsgálatnak) az eljárás megindítását és akadályait is érintő kérdéseire l.: *Abdumadzidov, G.*: Az előzetes vizsgálat tökéletesítésének problémái. *Taskent, 1975.*; továbbá *Toubin, V.*: A törvényesség problémái a büntető eljárás megindításának szakaszában. *Szocialiszticeszkaja Zakonosszt (Moszkva), 1980. évi 11. sz.*

¹⁷ L. az anyagi jogi hazai büntetőjogi irodalomban: *Földvári József (szerk.)*: Magyar büntetőjog. Általános rész. Budapest, 1980. 59. (szerző: *Tokaji G.*).

fokú tárgyalásról szóló 255. §-a; a perújítási tárgyalásról rendelkező 280. §-a; a törvényességi óvás folytán a Legfelsőbb Bíróságon tartandó ülést szabályozó 289. § (3) bekezdése ilyen utaló jelleggel rendelkezik az első fokú bírósági eljárás egyes szabályainak alkalmazhatóságáról a jogorvoslati eljárásban. Vagy pl. a Be 255—256. §§-aihoz fűzött min. ind. 3. pontja szerint: a másodfokú tárgyaláson esetleg elrendelt „bizonyítást az arra vonatkozó általános, valamint az első fokú tárgyaláson irányadó szabályok alapul vételével kell felvenni.”

De, általánosabb összefüggésekben, itt nemcsak törvényszerkesztési-megoldási módozatokról, hanem arról is szó van, hogy — a jogerő nagy cezurája ellenére — a rendes és a rendkívüli jogorvoslatokat sem választja el egymástól *áthidalhatatlan* távolság. Így egyes szocialista kódexek (pl. 1968. évi román 413. szakasz, 1969. évi lengyel 462. cikk) szabályozása szerint a törvényességi óvás elbírálásánál — a törvényben írt eltérésektől eltekintve — a fellebbezésre vonatkozó rendelkezéseket kell megfelelően alkalmazni. Ehhez bizonyos értelemben hasonló a hazai eljárási törvény megoldása is, amikor a törvényességi óvással kapcsolatban szűkebb keretben (Be 289. § [3] bek.), a perújítási tárgyalást illetően pedig szélesebb körben (Be 280. § [1] bek.) rendeli értelemszerűen alkalmazni a bírósági eljárás általános, illetőleg az első fokú tárgyalás részletes szabályait.

4. A jogorvoslatok jogi szabályozása és a garanciák

A jogorvoslatok jogi szabályozásánál, az előbbieken vázolt követelményeken túl, gondoskodni kell arról is, hogy a jogorvoslatok mikénti elbírálásában leginkább érdekelt résztvevők, elsősorban a terhelt joghelyzete ne gyengüljön, sőt inkább erősödjék a jogorvoslati eljárásban. A büntető eljárásban általában és a jogorvoslatok körében külön is régtől fogva kialakultak és hatályosulnak olyan *garanciális jellegű rendelkezések*, amelyek az eljárás résztvevőinek, főleg a terheltnek a helyzetét könnyítik (*favor defensionis*),¹⁸ egyebek között az eljárást lefolytató hatóságok törvényben szabályozott, jelentős hatalmi jogosítványainak ellensúlyozására. E nagyszámú és nemcsak a *résztvevők*, a terhelt érdekeit, hanem a jogorvoslati, s ezen keresztül az egész *eljárás feladatait* is — különféle közvetlen eljárási eszközökkel — szolgáló rendelkezések közül különös figyelmet érdemelnek a hazai jogban a következők:¹⁹

A *fellebbezési eljárásban* fellebbezési joga mindazoknak van, akiket az első fokú határozat valamely rendelkezése érint; a fellebbezés érdemi elbírálását nem lehet megtagadni amiatt, hogy a fellebbezés okát tévesen vagy hiányosan jelölték meg; más által a vádlott javára bejelentett fellebbezést, ki-

¹⁸ *Alekszejev, V.—Siskin, B.*: Eljárási biztosítékok a fellebbezési és a felügyeleti eljárásban. Szovjetszkaja Juszticija (Moszkva), 1971. évi 22. sz.; általános eljárási aspektusból: *Rasla, A.*: A favor defensionis elve a büntető eljárás novellájában. Právny Obzor (Bratislava) 1966. évi 1. sz., *Lipczyńska, M.*: Az in dubio pro reo elvének szerepe a büntető eljárásban. Panstwo i Prawo (Varszawa) 1967. évi 10. sz. A hazai polgári eljárásjogi irodalomban analóg: *Szilbereky Jenő* (szerk.): Polgári eljárásjog. Egységes jegyzet I—II. Budapest, 1983. II. 19. o. (szerző: Németh J.)

¹⁹ Hasonló szabályok számos változatban találhatók a szocialista kódexekben és a nyugat-európai eljárási jogokban is.

véve az ügyész fellebbezését, csak a vádlott hozzájárulásával lehet visszavonni; a másodfokú bíróság, szűk körű törvényi kivételektől eltekintve, a fellebbezés tartalmától függetlenül felülbírálja a megtámadott határozat és a megelőző eljárás törvényességét és megalapozottságát (revízió elve); a másodfokú bíróság, ha a felvetett bizonyítás alapján a vádlott felmentésének vagy az eljárás megszüntetésének van helye, az első fokú ítéleti tényállástól eltérő tényállást állapíthat meg; ha a vádlott terhére fellebbezést nem jelentettek be, nem lehet büntetését súlyosítani vagy szigorított őrizetét elrendelni, illetőleg ha felmentették, bűnösségét megállapítani (súlyosítási tilalom).²⁰

A *rendkívüli jogorvoslatok* körében: önálló *perújítási* ok, ha az alapügyben az ítéletet a terhelt távollétében tartott tárgyaláson hozták és a terhelt újra a Magyar Népköztársaság területén tartózkodik; perújításnak a terhelt terhére csak életében és csak az elévülési időn belül van helye, javára akkor is, ha a büntethetősége megszűnt; a perújítási nyomozás során az ügyész a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedéseket nem rendelhet el; a terhelt javára elrendelt perújítás eredményeként az ítéletet nem lehet a hátrányára megváltoztatni.

A törvényességi óvás emelésére jogosultak előzetes intézkedésként személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedést nem rendelhetnek el azzal a személlyel szemben, akit az alapügyben felmentettek, vagy akivel szemben az eljárást tárgyaláson megszüntették; a terhelttel szemben a megtámadott határozatban megállapítottnál hátrányosabb rendelkezést csak a határozat jogerőre emelkedéséből számított egy év eltelte előtt benyújtott törvényességi óvás alapján lehet.

Az *igazolás* alapjául szolgáló körülményeket elegendő valószínűsíteni; az igazolási kérelmet méltányosan kell elbírálni. A nyomozás során előterjeszthető *panaszt*, ha elkésett, vagy nem jogosulttól származik, nem kötelező, hanem csupán lehetséges elutasítani.

²⁰ Másodfokú eljárásunkban további, *garanciális* szempontból nem kevésbé jelentős szabályok még: a vádlott javára az ügyész is élhet fellebbezéssel, továbbá bizonyos esetekben, törvényes képviselője és házastársa, valamint a védő a vádlott hozzájárulása nélkül is; az ítélet elleni fellebbezésben korlátlanul támadható a határozat bármely része, bármilyen anyagi jogi vagy eljárási okból; a fellebbezésben új tényt is lehet állítani, új bizonyítékokra is lehet hivatkozni; az ítélet felmentő vagy megszüntethető rendelkezése csak kifejezett fellebbezési támadás esetén bírálható felül; bizonyos esetekben a másodfokú bíróság a fellebbezéssel nem érintett vádlott javára is felülbírálja az első fokú ítéletet, a részjogerő feloldásával; a másodfokú tárgyaláson bizonyítást csak a vádlott jelenlétében lehet felvenni; az ítéletet lényegesen befolyásoló hatályon kívüli helyezési oknak kell tekinteni, ha az eljárásban résztvevők törvényes jogait nem gyakorolhatták, vagy ebben őket korlátozták; az ítélet felmentő részét nem kell hatályon kívül helyezni, ha az észlelt eljárási szabálysértés a védelem törvényes jogait érintette, avagy ha az ítélet csupán egyéb részében megalapozatlan; a másodfokú bíróság elrendelheti, hogy a megismételt eljárásban az ügyet az első fokú bíróság másik tanácsa, vagy — kivételesen — más bíróság tárgyalja.

5. A jogorvoslati rendszer

A jogorvoslatoknak a büntető eljárás célja és feladatai teljesítésében betöltött fontos szerepét már a legrégebb társadalmi és jogrendszerekben elismerték. Ez megnyilvánult a jogorvoslatoknak a jogtörténeti fejlődés viszonylag korai időszakaiban való megjelenésében és később abban, hogy ismételten megújuló törekvések irányultak a jogorvoslatok jogi szabályozásának tökéletesítésére. Mindez vonatkozik a büntető jogorvoslatok egyetemes európai és hazai fejlődésére egyaránt.

A szocialista jogok kezdettől fogva elvi jelentőséget tulajdonítottak a jogorvoslatok szabályozásának, s abban az eljárás szerves részét alkotó, s az eljárási feladatok megvalósítását segíteni hivatott, jelentős intézményt láttak. Már korábban világossá vált, hogy a jogorvoslatoknak az egész büntető eljárásban elfoglalt és jogpolitikailag is jelentős helyéből kiindulva, elvi megfontolások alapján kell rögzíteni a jogorvoslatok *alapvető* szabályait, azokat, amelyek egyben a jogorvoslati eljárás *egyéb (részlet)* szabályainak is a meghatározói. A jogorvoslatokra, s elsősorban a bírói eljárásban rendszeresített rendes jogorvoslatokra; a jogosítottak körére; a jogorvoslatok érvényesítésének módjára; az elbíráló hatóságokra; a jogorvoslati felülbírálat és döntés jellegére vonatkozó *elvi tartalmú szabályok összessége* alakította ki az intézménytörténeti fejlődés során és alkotja napjainkban is a jogorvoslati rendszert, mint a mindenkori büntető eljárási rendszer szerves részét.

A történeti előzményekből és a tételes jogi szabályozás mai változataiból leszűrhető az a tanulság, hogy a jogorvoslatok ilyen vagy olyan rendszerének nemcsak a *konkrét büntető eljárásokban* előforduló tévedések, törvénysértések kiküszöbölése szempontjából van jelentősége, noha már önmagában ez is elegendő indok az intézmény funkcionálásának állandó javítására. A jogorvoslatok útján feltárt és orvosolt törvénysértések, a jogorvoslati bíróságoknak, elsősorban a *Legfelsőbb Bíróságnak* ezekkel kapcsolatos megállapításai, tapasztalatai módot adnak e bíróságoknak a jogszabályban előírt elvi irányító tevékenységük kifejtésére, a büntető bíróságok általános *ítélkezési gyakorlatának* helyes irányba terelésére.²¹ Ezáltal pedig a jogorvoslatok a bűnözés elleni küzdelem *jogpolitikai céljainak* megvalósításában is tevékeny szerepet játszanak.

Ha pedig az említett célok érdekében s a társadalmi-gazdasági fejlődés újabb és újabb igényei, a bűnözés elleni küzdelem szolgálatában szükségesnek ismerjük fel a *büntető igazságszolgáltatási* gyakorlat szakmai színvonalának

²¹ A *legfelsőbb bíróságoknak* általános elvi irányító, illetőleg a konkrét ügyekben kifejtett jogorvoslati tevékenységével a szakirodalom is mind többet foglalkozik. L. a külföldi monográfiák közül: *Wlodyka, St.*: Funkcje Sadu Najwyższego. Krakow, 1965., *Mc. Closkey, R.*: The modern Supreme Court. Combridge, 1972. Tanulmányok: *Gorkin, A.*: A Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának helye a szovjet állami szervek rendszerében. Nowe Prawo (Warszawa), 1967. évi 11. sz., *Ajmamedov, A.*: A felsőbíróságok munkájának javításáról. Szocialiszticeszkaja Zakonnoszt (Moszkva), 1970. évi 11. sz., *Bafia, J.*: A Legfelsőbb Bíróság tevékenységének irányai. Nowe Prawo (Warszawa), 1975. évi 5. sz., *Berutovicz, W.*: A Legfelsőbb Bíróság időszerű feladatairól. Nowe Prawo (Warszawa), 1976. évi 7–8. sz., *Tunc, A.*: Az eszményi legfelsőbb bíróság. Revue Internationale de droit comparé (Paris), 1978. évi 1. sz.

és hatékonyságának fokozását,²² nem hanyagolhatók el a jogorvoslati rendszer mindenkorai működésének, a jogi szabályozásnak és gyakorlatnak a helyzete, problémái, jövő feladatai.

A jogorvoslatok időszerű elméleti és gyakorlati kérdései csakis a jogorvoslati rendszert alkotó ismérveiknek megvizsgálása útján kerülhetnek előtérbe. Annak megítélésénél pedig, hogy az egyes jogorvoslatok a gyakorlatban hogyan töltik be rendeltetésüket, a külfőle jogorvoslati intézményeket, eszközöket nemcsak egyenként, hanem abban az összefüggésben is indokolt mérlegre tenni: mennyiben „vannak jelen” az egyes jogorvoslatokban, mint *alkotó részekben* a jogorvoslati rendszernek, mint *egésznek* a konstitutív elemei. (Pl. a jogorvoslati jog; a jogosítottak köre; a felülbírálati és a döntési jogosultság stb.). A jogorvoslat általános alkotó elemeinek tartalmát és gyakorlatát azonban korántsem elegendő, mint általában szokásos, csupán a rendes jogorvoslatoknál vizsgálni, hanem jóval szélesebb körben, így pl. a nyomozásban a panaszra, vagy a jogerő utáni jogorvoslatokra stb. is kiterjeszkedve. A jogorvoslati jogosultság alapelvének ugyanis, annak minden, a jogorvoslati rendszerben benne levő tartalmi elemével, hatályosulnia kell, többkevesebb sajátossággal és a konkrét „eljárási helyzet”-ből fakadó speciális vonással, valamennyi jogorvoslati fajtában.

Ha létezik a jogorvoslati jogosultság alapelve, léteznie kell kiterjedt, általános jellegű, az *eljárás valamennyi szakaszát* átfogó „jogorvoslati hálózat”-nak. Általánosságban ez a „hálózat” ténylegesen megvan és funkcionál is, de nem biztos, hogy akár *jogi felépítése, struktúrája*, akár *gyakorlata* mindenben hézag- és zökkenőmentes, maradéktalanul és folyamatosan megfelel annak, amit szolgálnia, realizálnia kell: a jogorvoslati jogosultság alapelvének, az ebből folyó, a jogalkotót és a jogalkalmazót egyaránt terhelő követelményeknek. A jogorvoslati jogosultság alapelve, a jogorvoslati rendszer és az egész eljáráson végig vonuló jogorvoslati szabályozás egységes koncepciója ugyanakkor távolról sem zárja ki az egyes jogorvoslati fajták sajátosságait, eltérő jelentőségét, intézményi szintjük különböző fejlettségi fokát (pl. fellebbezés, perújítás — igazolás, panasz stb.)

A többé-kevésbé *összefüggő és egységes* jogorvoslati — s nemcsak rendes perorvoslati — rendszernek ugyanakkor vannak és le is vonhatók a következőképpen valamennyi jogorvoslati fajtára, az eljárás bármely szakaszában érvényesüljenek is azok. Ehhez képest mind elméleti megközelítésben, mind a gyakorlatban megvannak és fel is ismerhetők egyrészt a büntető jogorvoslat, mint a jogorvoslati jogosultság alapelve felépülő jogintézmény *általános* ismérvei, másrészt azok sajátos megnyilvánulási formái az egyes jogorvoslati fajtákban; illetőleg mindezeknek szoros és szerves *kapcsolata* egymással.²³

²² A büntető eljárás *hatékonyságának* problémái élénken foglalkoztatják az újabb szakirodalmat. Monográfia: *Sztrogovics, M.—Alekszejeva, L.*: Szovjetszkij ugolovno-processzualnij zakon i problemi ego effektivnoszti. Moszkva, 1979. L. a tanulmányok közül, a jogorvoslati eljárás hatékonyságára is: *Petruhin, I.*: Az igazságszolgáltatás hatékonysága tanulmányozásának szociológiai módszere. Szovjetszkaja Juszticija (Moszkva), 1971. évi 4. sz., *Kulic, D.*: A hatékonyság, mint az igazságszolgáltatás alapvető problémája. Arhiv za Pravne i Drustvene Nauke. Beograd, 1969. évi 1—2. sz., *Kobe, T.*: A büntető eljárás hatékonyságának és gyorsításának fokozása. Arhiv za Pravne i Drustvene Nauke. Beograd, 1972. évi 4. sz.

²³ A jogorvoslati rendszerben némileg eltérő szabályok vonatkoznak a bírósági végzések elleni, illetőleg a vétségi eljárásban igénybe vehető jogorvoslatokra. Ezek azonban a jogorvoslati rendszer és általában a büntető jogorvoslatok elvi kérdéseinek aspektusaiból elhanyagolhatók.